

Atilla Türk
Vogtstr. 84
6000 Frankfurt. M./1.

ffm, 14.07.89

Sayın M. Kerem,

Yeni Asılım'a yayınlanması dileğiyle, ilizikteki yazıyı,
gönderdim. Size de bir kopya/nüshasını iletiyorum.

Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Saygılarımla,

Atilla Türk

P.S. Bayram, Kurban Bayramı. Etyemeyi unutturdular
ya, kutlamayı unutmayalım?

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI
TÜSTAV

TÜRKÜLER YALAN SÖYLEMEZ

Atilâ Türk

Ruhi Su'nun, Nâzım Hikmet'in Türkiye radyo ve televizyonlarına çıkması, kültür ve politik kültür yaşamının devlet katlarında da yer edinmesi, Gündem'e ne zaman-nasıl girecek ve yer edecek? Yukardan Yasaklar, kendiliğinden ve kendi kendimize koyduğumuz Yasaklar-Tabular nasıl yıkılacak?

Gündemin bu maddesi Türkiye'ye mi özgü?

SSCB PTT ve Radyo-TV Bakanlığı, 1988 yılında, OGONYOK, ZNAMYA, LITERATURNAYA GAZETA, DRUŞBA NARODOV ... vb. Dergilerinin abone sayılarını sınırlamıştı. Sözgelimi Ogonyok'un okuyucularından %73, Novi Mir'in okuyucularından da %55'i, dergilerini alamdılar. Perestroyka'nın sesi-gözü-kulağı olan bu yayın organlarına devlet ve parti organlarının direnci ile okurların-aydınların karşı direnci, iki ay boyunca güreşti. Bu iki aylık mücadele, Bakanlığın abone sınırlamasını gerilettilti, kaldırttı.

Eski ile Yeni, aydınlık ile karanlık, yaşlı ile genç, gerçek ile yalan... dövüşünü sürdürüyor. Fizikteki "hareketin sakınımı" Yasası, toplumsal alanda gündemden inmiyor!

Çelişki ve güçlüklerin belirtilmesinde, yanlışların açığa çıkarılmasında, kültür ve politik kültür ortamımızın kimi mekanizmaları nasıl yardıma koşulabilir?

Söylemeye sözü mü çok/yok? Yoksa ceremeye verilecek paramız mı yok/çok?

T Ü R K Ü L E R Y A L A N S Ö Y L E M E Z

Atilâ Türk

KÖMÜR KARA. TUZ ACI. HAYAT. SENİ SEVİYORUM

Lise sıralarında Kimya dersinde hayli "zor" bir konuyu şiirle öğrendiydi bizim sınıf. "Elementlerin Devri Sistemi" adıyla mı ne, bir çizelge vardı: "Helyum", Neon, Argon, "Ksenon"... gibi gaz'larla başlar; "Demir"... Bor... Okullarda öğretilmedikleri Batı Dillerinde, yüzü aşkın yabancı sözcüğü, sırasıyla ezberlememiz isteniyordu. Yazılı ve sözlülerde, arkadaşlarıma kopya verirken terlemekten usanmış olacağım. Üst dudağıma henüz gölge düştüğü, delikanlılık yıllarımda, oturup, çizelgedeki element adlarının kimi hecelerinden bir "şiirimsi" uydurduğumu anımsıyorum: "Hey ne arıyorsun demir koridorun nihayetinde kıylı Osman/rahiple patetes rendelerken..." falan. "Türkülü Öğrenmek" adını verdikti, bu "şiirimsi" olayına. Kimileri "Atilâ Türkü" diye takılıyordu.

Ayırımın başlığıyla size bir "sır" daha vermiş oluyorum. Sevdâ denizine düşmeyen var mı? Okuma yazma öğrenememişlerimiz de içinde, hevesle şiirler yazmamış-kendisine şiirler yazılmamış, hele türkü söylememiş-dinlememiş kaç delikanlı-genç kız gösterebiliriz?

Yüzyıllar öncedir ve yüzyıllar boyudur, bir türkü: şiir egemenliğidir sürüyor. Dokuz yüz yıl önce, Balasagunlu Yusuf, Kutadgu Bilig'ini, 6645 beyitlik "türkü" olarak yazmadı mı? Çağdaşı Kaşgarlı Mahmud, Ansiklopedik Sözlüğünü (Divan ü Lûgat-it-Türk) türkülerle bezememiş midir?

Hikâye ve Roman, daha dünkü çocuk. Halkların her türden anlatı-söyleşisinde Türkü var: Destanda, hikâyede, romanda, tiyatro ve sinemada da.

"Makinaların Türküsü" kaçınıcı baskı olarak B.Brecht'in kaleminden çıkmıştır? İş türkülerinden Ninnilere, Destanlardan Ders Kitaplarına. Bir soylu ırmaktır akıyor: Bu türküdür. Keten helvacılarından nâne şeker mânilerine. Ramazan - bekçi-sahur davullarından bilmecelelere. Sevda nakışlarından savaşlarda barış çiğliklerine... Nerede bir selvi varsa, orada bir akarsu bulunur. Nerede duygu düşünce, hareket varsa, orada Türkü.

Kolay anlaşılсын, öğrenilsin, akılda tutulabilsin, ileri kuşaklara aktarılabilsin diyerdir: daha yazı yokken, yasalar bile şiir biçiminde söylenmiştir. Her biri birer "Anayasa" olan tek Tanrılı dinlerin göksel kutsal kitapları, kitab olup yazıya geçirilmeden önce, şiirle söylenmişlerdi. Sözelimi Kur'ân, Arapça'nın tadını çıkararak enfes bir şiirdir. Kur'ân'ın yanlış okunması bağışlanamaz. Tecvit kuralları, okunuşun: Türkünün kuralları gibi de anlaşılabilir. Kur'ân'ın okunma koşulları (Tecvit), Kutsal Kitab'ın kuşaktan kuşağa aktarılma endişesi yanında, şiirin türküleştince kolaylaştırıcı-kalıcılaştırıcı etkisi ve gücünü belge-

ler.⁽¹⁾ Aynı etkinlik, bizim Semahlar'da süregeldi. Bu gerçeklik, türkülerin, halk arasında yığın kültürü'nün denek taşı ve taşıyıcı-yaygınlaştırıcı etkinliklerini de anlatır. İlâhiler'in: ister Camiî'de ister Kilise'de veya Havra'da olsun, İlâhilerin halk ezgileri olarak işçi türküleri'ne, grev-direnış türküleri'ne yataklık etmelerini; yığınların tanıdığı bu ezgilerin, türküleştirmiş ilâhilere herkesin katılabilmesini sağlasını da anımsayalım. Türküsüz halk olmaz. Halklar türküsüz edemezler.

Halklar nasıl doğma büyüme türkölüdür. Türküler doğma büyüme barışlı Halk yaratıcılığının ana damarı türküler, zamanın sınavlarından, olayların sinangılı süzgecinden yüz akıyla çıkmış, zengin engin deneyimlerdir.

Bize "Ordu Millet" denilmesi ne derece doğru ise, "Şâir Millet" denilmesi de o derece doğrudur. Üne değmiş düzyazı yazarlarının ezici çoğunluğu, işe şiirden, türküden başlamışlardır. Abdullah Cevdet (1869-1932) kavga ve düşünce insanı olduğu kadar, şâirdir de. 1915'te yazdığı şiiri adı: "Şâir Türkiyesi'ne"dir: "Hür düşün, hür düşünceni dinlettirmekte yiğit ol, / İstersen ki, Kanlı Bel'i kan içmeden aşasın; / Milletçiler, Vatancılar, Dinciler var sinende / Bir insancı yok mu? Bırak bir insan da yaşasın."⁽²⁾

"ŞİLİ'DE HALK BUGÜN SAVAŞIYOR"

Kim "bugün Şili'de halk savaşmıyor" diyebilir? Derse, yalan söylemiş olur. Kim "Türkiye'de Aydınlar ve işçiler, dövüşü sürdürüyor Türküsü"nü duymazlıktan gelebilir? Allı Turnam uzunçalar ında, en içli türkülerinden birinde Sümevra, sesinin güzelliklerini saklarcasına: "Bizinkiler kavgasından sağ selâmet çıktı m'ola": Allı Turnalar kavgayadır.

"Tarih olavları ile ilgili türküler çok zaman, tarih kitaplarının yazamadığı, tarihlerce bilinmeyen gerçekleri bildirirler."⁽³⁾ 250.000 şehit verdiğimiz söylenen, Mustafa Kemal'in kurmaylık deneyimlerinin yanısıra politik düşüncelerinin biriktiği Çanakkale Direnişi'ni, Ruhi Su Usta'nın gürül gürül sesinden ezberledik. Halkımızın değerbilir: kadirşinâs belleğini tâzeledik. Efkârlandık söyledik, anaları ağlattık. Umutlanıp söyledik idi.

Bir Halk Türküleri derlemesi El Kitabı'nda şunlar yazılı: "Plevne Kahramanı Osman Paşa'yı günümüze dek büyük bir kahraman olarak yaşatan

(1) Bu konuda bir değini için: Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara, TDK Yy., 1979, s.1., s.16.

(2) Abdullah Cevdet, Karlı Dağdan Ses, İstanbul, 1931.

(3) İrfan Morina, "Çanakkale Türküsü'nün Arnavutça Söylenişi", 3. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1987, c.3, s.161

(4) Cahit Öztelli, Evlerinin Önü, İstanbul, Hürriyet Yy., 1972, s.26

(5) M. Türker Soyata, Yok Aslında Birbirinizden Farkınız. Türkiye'de 'Alataturkamerikan' Partiler, Politikacılar ve İktidarlar, Ankara-İstanbul 1987, Önsöz, s.5-7.

tarih kitapları değil, türkülerdir." (4)

Türküler, hep tarih aydınlatmakla kalsalar, sözü uzatmaya gerek ol-
mayacaktı. Türküler, Tarih'i bugün için aydınlattıkları gibi, belirleyi-
ci olanın dün (Tarih) değil, bugün olduğunu da kanıtlıyorlar: Plevne-
Gazi Osman Paşa türküsü-marşı, 27 Mayıs "yapıcısı" gençliğin de türküsü-
marşı olmuştur. "DP'nin kuruluş yılları, (Paris'ten -A.T.) daha devingen
bir şenlikti (...), 1950-1960 yıllarını (...), DP'nin gitgide azgınlaşan despo-
tizmi ve diktacılığı altında geçirdim. 28 Nisan'dan sonra, "Yeter! Söz
Milletindir!" şiarına sadık kalarak, üniversiteli arkadaşlarımla beraber
yollara dökülecek ve "Gençlik Marşı"nı haykıracaktım: Olur mu böyle o-
lur mu? /Kardeş kardeşi vurur mu? /Kahrolası diktöterler /Bu dünya size
kalır mı? //Türk gençliği susmam diyor /Etrafımı yıkam diyor /Şanı büyük
Türk milleti /Hak yolundan dönmem diyor! İşte bu "Gençlik Marşı" da, tıp-
kı "Yeter! Söz Milletindir!" şiarı gibi, aradan geçen 30 yıla rağmen,
hem söz ve içerik hem de 'beste' olarak aşılabilmiş değil." (5)

Öğretmenlerimiz derste, türkücülerimiz sahnede ve düğün dernekte türkü-
lerimizin yalan söylemediğini, daha nice kanıtlarıyla anlatabilirler.
Burada amacım, tarih bilimini, edebiyatın emrine vermek, bir eski eksiği
sürdürmek değil.

eleştirel

Tarih ve Kaynakları'nın/kullanımında, 46 yıl önce Kültür Tarihi'nde
şöyle söz ediliyordu: "T a r i h mefhumunu sadece "kronoloji'ye, jeno-
loji'ye, biyografi'ye, ve nihayet, a s k e r î ve s i y a s î hâdisele-
rin tasvirine inhisar ettiren" çok dar ve çok e s k i t e l â k k î'-
lere bağlı tarihçilerin... vekâyinâme'lerin bâzılarından ve bir derece-
ye kadar da resmî vesikalar'dan istifade etmeleri... sair edebî kay-
naklar'dan faydalanmayı şimdiye kadar hiç hatıra getirmemeleri pek ta-
biîdir. Lâkin, bugün artık bütün dünyaya yayılmış bulunan yeni ve ge-
niş ve terkibî tarih telâkkılarına göre,... Anadolu Türk cemiyetinin
d i n î, f i k r î, b e d i î, i k t i s a d î, h u k / k î cepheleri-
ni aydınlatmaya yarayacak sair bir takım edebî eserler de, tarihî kay-
nak hizmetini görmek bakımından, meselâ vekâyinâmelerden, vakfiyeler-
den, kitâbelerden, sikkelerden d a h a a z e h e m m i y e t l i de-
ğildir, hattâ, hâdiselerin dış görünüşleri'ni değil, asıl iç mahiyetle-
rini, arîzî ve tesadüfî vakıaları değil, o imkânları yaratan daimî âmil-
leri anlamak hususunda, bunların ehemmiyeti belki birincisinden d a h a
ü s t ü n'dür." (6) Yarım yüzyıl sonra durum böyle mi?

Köprülü'nün değindiği "geniş bütünleyici tarih anlayışı" ve "politik
iktisadî askerî tarih" "kavramları"nın içerik ve kapsam zenginliği, önem
sıraları, açıklayabilirlikleri, nesnellikleri ve disiplinlerarası iliş-
kiler... günümüzde çok değişti. Yeni disiplinler gelişti. Tarih, edebiya-
tın bir kolu olmaktan çoktan çıktı. Ancak, Köprülü'nün sözünü ettiği

(6) Fuat Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları",
Bellekten, Ankara, 1943, c. VII, sayı: 27, s. 442, 387, 449-450 ve notlardan.

kaynak kullanımlarının neresindeyiz? Siyaset Bilimi, İbn Haldun, Türk ve Türkiye Tarihi araştırmalarıyla tanınan değerli bilgin Ümit Hassan'ın AÜ-SBF bitirme tezi olarak yaptığı "Halk Siirinde Siyaset" çalışmasının (1970), asılamamışlığına karşın, yayınlanmamış kalması ne acı. (7)

"KAHVE YEMEN'DEN GELİR"

Türküler yalan söylemiyor. Kahve'nin Yemen'den gelişini, 19.yüzyıl sonlarına değin Osmanlı İdhalat kalemleri içinde baş ve sürekli tüketim maddesinin kahve (ve şeker) oluşunun serüvenini, Osmanlı özgür düşünce savaşçıları sayılabilecek olan Derviş:Sûfî'lerin Kahve içimini garantileme-yayma ve Kahve Yasağı'na karşı direnişlerini, Tarih ve Toplum Dergisi'nin yaz aylarında çıkacak sayıları için yazdım. Burada özete bile yerim yok. Ancak küçük eklemeler yapmak istiyorum. 1938-1948 onyılına örnek alarak verebilirim.

Tütün, Kahve, Çay, içki, fişek ve patlayıcı maddeler, oyun kâğıdı, Millî Piyango'dan alınan Tekel, Savunma ve Tüketim Vergileri gelirleri, karşılaştırılınca neyi gösteriyor? Bu gelirler, on yıl boyunca, 150-450 milyon TL dolayında. O sıra, KİT'ler hiç gelir getirmezken, Kahve'den alınan tekel, savunma, tüketim vergileri, andığım "toplam" vergiler içinde önemli bir yer tutuyor. 2. Emperyalist Yeniden Paylaşım Savaşı'nda, "toplam" vergi gelirleri, artan savunma bütçelerinin önemli artışlarına yem oluyor. (8) Halkımız boşuna söylememiş: "Kahve gibi kavrulduk. Dumanıyla savrulduk." Belleklerimizi bir kez daha yineliyelim: "Kahvenin kırk yıllık hatırı, Sultanın kırk keskin satırı vardır!"

IV. Murad'ın kılık değiştirip, kahvehane-kıraathane-meyhane baskınlarından; kahve-tütün-içki ve kahvehane yasaklarından ve kurduğu dar ağaçlarından, Sarayburnu'ndan denize attırdıklarından sonra dilimize yerleşmişti. Unutmayalım: DEVLET AYAĞI İLE GELMEZ!

Kahve'nin yoldaşı Tütün değil mi? "İçimlik" mükeyyifat oluşları yanında, yasak'lara direngen dövüşkenliklerinde de kardeşleşiyorlar. Kahve tütün emekçileri ve tiryakileri ile köy-kent çalışanları: iş-erleri ve aydınlarının elele dil yaratıcılıkları mücadelelerinden bir seçki örnek dizi sunmak istiyorum: İçmek/tütmek. İçe/tüte. İçi/tütü. İçme/tütme. (Doymak'tan doyum, gibi): içim/tütüm. içiş/tütüş. İçik/tütük. İçinti/tütüntü. İçek/tütek. (Ödenek, gelenek gibi): içenek/tütenek. İçgin/tütgün: içkin/tütkün. (Üzünc, sevinç, gibi): içinç/tütüneç. (Yatağan, gibi): İçegen/tütegen. İçilgen/tütülgen: içingen/tütüngen. İçgi/tütgü: içki/tütkü. İçegi/tütegi: içiği/tütüğü. (Geçit, gibi): İçit/tütüt. İçimsi/tütümsü. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Yazı dilimize pek girmemiş bu kullanım zenginliği, tütün/kahve tutkunlarının ayık dil bilinçlerinden, dil beğenilerinden geliyor.

(7)Halk, anonim kroniklerinin, söylentilerinin; saray ve tarihçilerinin söylemediği-sustuğu-yok saydığı-tersine çevirdiği gerçekleri dile getirmesi ile, Padişahları eleştiren halk tarihleri-söylence-türkülerinin saray tarihlerinde reddedilmesine rağmen yazılı-sözlü olarak günümüze

Türkiye'deki politik Sosyalist bir Dergi'de, öyle "etnosantrik" görünümlü izlenimi edinilmemesi için, diyeyim: Heinrick Heine (1797-1836), Lutetia Fransızca baskısına Önsöz olarak yazdığı Vasiyet'inde, yoksul kadınlara selâm ediyor: "Şiirlerimin yazılı olduğu kâğıtlardan külâhlar yapıp içine KAHVE ve TÛTÛN dolduran attarcıya, çerçici yoksul yaşlı kadına selâm olsun."⁽⁹⁾

Hazır söz kadınlarımıza gelmişken, kültürümüzün "erkekler hamamında söylenen türkü" olmasından çıkarma çabalarına, ben de katılayım.

Kıral, Sultan, Papa, Şeyhü'l-islâm yasaklarının kırılmasında, kahve ve tütün tiryakileri erkeklerin (tutkunları arasında kadınlar azınlıktı), bu özgür düşünce savaşıçılarının-yasak direnişçilerinin çabaları yetmediği yerde, savaş giderlerinin artan vergilere dönüşmesi ve ticaret kârı, yukarıdan, devreye-yardıma girdi-geldi. Bir de, İngiliz Doktoru Harvey, "tansiyon" hastalığını açıklarken, kan dolaşımını kolaylaştırıcı olarak Kahve'yi salık veriverdi.⁽¹⁰⁾ Kahve tutkunluğu ve Kahvehane kullanımı Avrupa'da yaygınlaştı. Kültürel, güncel, politik, örgütsel iletişim (dedi kodu yani) merkezleri olarak ve kıraathane'lere dönüşerek. Sözelimi İngiltere'de, "kahveye" girişin 1 (bir) Peni oluşundan da, adlarına PENİ ÜNİVERSİTELERİ denildi. Bu anlattıklarımın kadınlarla ne ilgisi mi var?

Peni Üniversiteleri, Kahvehane-Kıraathaneler, kadınların kocalarını, sevgililerini ellerinden çekip almıştı ki sormayın. İşte, kadınlar, rakîpleri kahvehane-kıraathanelere karşı bir bildiri ⁽¹¹⁾ yayınlamaya, altına "VENÜS: ÖZGÜRLÜK KORUYUCUSU" imzasını attılar. Bildiride, kahvenin cinsel zayıflığa neden olduğu da yazıldığı için, Londralı kahve tiryakileri, kahvehane-kıraathane müdavimleri erkekler de, bir yanıt, karşı-bildiri yayınladılar.⁽¹²⁾ Sonunda Kıral II. Charles, kahveyi ve kahvehaneleri yasakladı. Yasak 1 yıl sonra kaldırıldı. Fransa'da ise, "porse-

ulaşabilmelerini yine türkülerimize borçluyuz. Bk:Fuat Köprülü, "Yıldırım Bayezid'in Esareti ve İntiharı", Belleten, Ankara, 1937, c. II, s. 591-603 F. Köprülü, "Yıldırım Bayezid'in İntiharı Mes'elesi", Belleten, Ankara, 1943, c. VII, sayı: 27, s. 594, 599

(8) Anılan yılların Bütçe Tasarı-Gerçekleşim-Harcama ayrıntıları ve: T.C. Bütçe Kanunu Tasarısı, Yılı:1949, Damga Matbaası, 1948, Ek:17/A, s. 31, 40-44.

(9) Heinrick Heine, "Vermächtnis", Vorwort zur französischen Ausgabe der Lutetia, 30. März 1855, Paris.

(10) Leonhart Rauwolf, Aigentliche Beschreibung der Raiss Inn die Morgenlaender. 1593. Walter Rumsey, Organon Salutis. An Instrument to Cleanse the Stomach, As also divers new Experiments of the Virtue of Tobacco and Coffee: How much they conduce to preserve humanic health London, 1657

(11) The Woman's Petition against Coffee, London, 1674.

(12) The Men's Answer to the Womans Petition against Coffee, London, 1674

Düğünün
notu
çizgi
yanlış söz
konusu
değil. Ama
bu düşünce
bu yazıdır!

len" in sırrı çözüldünce, Marie Antoinette' in güzel göğüslerini taklid eden kahve fincanları, Saray ve Soylu "mükellef ev"lerinde yaygınlaştı.

"DEMİR AĞLARLA ÖRDÜK ANAYURDU DÖRT BAŞTAN"

5
Türküler marşlaşsalar da, gerçeği söylemezlik edemiyorlar. "Memleketimizde hakiki mânası ile Devletin demiryolu inşaat ve işletmeciliği İstiklâl Savaşında başlamıştır. Monduros mütarekesinden sonra hisseleri o vakitki müttefiklerimiz Alman ve Avusturyalılara ait olan o zamanki demiryollarımıza itilaf devletleri el koymuşlardı. İngilizler ilk önce bütün hatları ve sonra Haydarpaşa'dan başlayarak Konya ve Ankara'ya kadar olan kısmı, Fransızlar da Konya'dan ilersini (toplam 3 bin km.-A.T.) işletiyorlardı. Bu şekil, 1920 senesi Mart sonlarına kadar devam etti. İstanbul'un itilâf devletleri tarafından işgalinden sonra Millî Hükümet Anadolu'daki (1475 km.lik -A.T.) hatları çalıştırmaya başladı. Cumhuriyetin ilânında, (yabancı-A.T.) şirketlerin elindeki hatların toplamı 2352 km, devlet idaresinde ise 1378 km.lik normal hatla, askerî makamlarca işletilen ve Ruslarca inşa olunan 456 km.lik hatlardan ibaretti. 1923 senesinde yayınlanan bir kanunla, Türkiye'de bundan böyle inşa edilecek hatların devlet tarafından inşa ve işletilmesi kararlaştırıldı. Fakat asıl millî demiryol dâva ve siyasetimizde ilk adım, millî iradenin demiryolu na el koyuşu, 24 Mayıs 1924 tarihidir. 1923'te devletce işletilen 1734 km ve şirketler tarafından işletilen 2326 km.lik hat mevcutken, Cumhuriyet devrinde 4191 km.lik yeni hat inşa edilmiştir." (13) "Osmanlı İmparatorluğu Demiryolculukda da ecnebi sermaye ve tekniğinin yalnız zebunü (düşkü-nü, bağımlısı-A.T.) olmakla kalmamış, memleketin ve bilhassa Anadolunun varidat menbalarını (gelir kaynaklarını-A.T.) ve kazançlarını karşılıksız olarak yabancı ellere dağıtmıştır... Cumhuriyet Hükümeti bir taraftan yeni demiryollarını hızla yaparken diğer taraftan da köhne usullerle kurulmuş ve işletilmekte olan bu hatları da millîleştirmeyi ön plânına koydu... İmparatorluk zamanında uzun müddet Türkün kanını emen kontrolsuzluk ve rekabetsizlik yüzünden tatbik ettikleri yüksek tarifeler, kurnazlıklar, binbir türlü hilelerle büyük kazançlar temin eden bu şirketler Genç Cumhuriyetimizin henüz On Beşinci yılında, Türk dünyası için tarihe karışmış oldu... Artık eskiden olduğu gibi ecnebi sermaye ve tekniğ için Anadolu başı boş bir istismar (sömürü-A.T.) bölgesi olmaktan çıkmış...tır." (14)

(13) T.C. Ulaştırma Bakanlığı (ed), Ulaştırmada 50 Yıl, Ankara, 1974(?), s.41-43.

(14) Cumhuriyet Halk Partisi (ed), On Beşinci Yıl Kitabı, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, s.IX-XV, 241-260, ek: 4 harita ve 2 tablo; burada s.244-245 Ayrıca Bkz.: T.C. Nafia Vekâleti (ed), 10 Yılda Türkiye Nafiası 1923-1933 İstanbul, Matbaacılık ve Nesriyat T.A.S., 1933, s.24-101. Cumhuriyet Halk Fırkası Komisyonu (ed), Onuncu Yıl Kitabı, baskı yeri ve tarihi belli değil, s.127-133, 242-247: "Sekiz yılda 4000 km. demiryolu... ile kömüre, Bakıra varıyoruz. Akdenizi Karadenize bağladık. Balıkesire vardık. Sivası aştık. Yarın Erzurumdayız" (s.127 ve 133.) diye haklı olarak övünüyordu Birinci Cumhuriyet. Ulusal Kurtuluşçuluk ateşinin yaktığı türkü söylenimi sürüyordu daha.

"Demir alarla ördük anayurdu dört baştan" türküsü, Ulusal Kurtuluş Savaşı ateşi içinde mar olmuş, çoluk ocuk, kadın kızan halkın dilinde. Yüksek değer biçilmesi gereken bir coşku ve önemli bir seferberlik. Durumu tartabilmek, yargılayabilmek için bilinmesi gerekenler var.

Demiryolu, malların pazara taşınması, sermaye dolaşımının yaygınlaıp hızlanması demek. Taşıma maliyetleri derken, sermaye birikimi kamılanıyor. İte K.Marks, ulaşım ve haberleşme aralarındaki gelişmeleri, üretici glerin gelişmesi ile aynı kefeye koydu; aydınlattı.⁽¹⁵⁾ Demiryolu, geçtiği yerleri, ulusal ve uluslararası pazara tarım ürünlerini açarken, tarımda iilemeyi kışkırtırken; yapımında da modern teknik ve modern işgücü (ii) yaratıyor-istiyor, öte yandan modern teknik modern düşünceleri de birlikte getiriyordu: ulusalcılık, sosyalizm. Osmanlı'ya Demiryolu'nun girişi, serbest rekabetçiliği tekelciliğe dnmekte olan Avrupa Kapitalizmleri'nin sömürgecilik-yayılmacılık'tan emperyalist çıkarlara sıramı politikalarının zorlamaları-dayatmaları demektir. Ama bu kadarı, gerçeğin bütünü değil. Demiryolu, pazar güvenliği olduğu kadar, i güvenlik ve merkezî otoritenin kılıcı da demek. Biraz açalım.

19. yüzyılda, Osmanlı'nın dış ticaretinde İstanbul, Trabzon, Beyrut, Selnik ve İzmir, en büyük 'beibir yerde' idi. Rusya-İran transit ticareti Trabzon Kapısı'nda. İdhalt kapısı: İstanbul. Beyrut ise ihrat kapısı Selnik ve İzmir: idhalt ve ihrat kapısıdır. Özellikle İzmir, hinterland'ının zenginliğine çok uygun. Dış ticaretin bu ba kapılarından İstanbul ve İzmir, Demiryolu için ana çıkış olacaktı. Ulaşım olanaklarının gelişmesi, ucuzlaması, emperyalistleen sermayenin siyasal etkinliğinin de artması demektir. Para-Meta ilişkilerinin, yabancı mal pazarının gelişimi ve ham madde üretiminin tevikinde demiryolu, hem ekonomik hem politik olanaklar sunan, iki yüzü keskin "Batı Kılıcı"dır. Ancak, olayları sırf ve yalnız "düşmana bakarak" değerlendirmek yetmez. 1789 Büyük Fransız Burjuva Demokratik Devrimi sırası tahta çıkan III. Selim'den beri Osmanlı, burjuva devrimleri dünyası ile btnle(eme)me dönemine girmiştir artık. Şimdi bu sürecin Osmanlı-Yüzü'ne bakabilmek-anlayabilmek gerekiyor. 19. yüzyıl ilk çeyreğinde Mısır Valisi (Hidivi) Kavalalı M. Ali Paşa'nın "pamuk politikası" başarısızlığı'ndan ders çıkarmaya alışan Osmanlı Sarayı,⁽¹⁶⁾ yüzyılın üçüncü çeyreğinde, kendi demiryolu deneyimine de yaslanarak, Amerikan İ Savaşı'nın yarattığı pamuk kıtlığını⁽¹⁷⁾ üretim-ticaret-vergi krları'na çevirebilmek umuduyla İzmir, Selnik, Adana, Mersin, Suriye kıyıları ve Doğu Anadolu bölgelerinde, demiryolunu pamukla gerdeğe sokmayı dleyebilecek durumdaydı. Daha önemlisi ise Şu:

(15) Bakınız: Karl Marx, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf) 1857-1858, Berlin, 1953. ilk baskısı: 1937, s. 521-527.

(16) Orhan Koloğlu, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ve Mısır Tehdidi", Tarih ve Toplum, 1988, sayı: 60, s. 346-357

(17) Orhan Kurmu, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul, Bilim Yy. 1977, ikinci baskı, s. 103-105.

"Menteşe-Saruhan çizgisinde EGE'de Zeybek ayaklanmaları, Yörük çetele-ri... bu türden halk hareketlerine Osmanlı yönetimi "ihtilâl" diyordu." (18) "Zeybekler, tıpkı İsviçre dağlıları gibi, ücretli asker olarak çalışırlar." (19) "Mevcut lûgâter Zeybeği, ücretli asker olarak izah ediyor. Aydın'da zuhur eden Bölükbaşılar'ın hemen hepsinin Zeybek olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor." (20) Demiryolu ile Saray'ın "ihtilâl" saydığı ayaklanma-isyanların ilgisi? Ordu, at'la mı, tirenle mi daha hızlıdır?

19. yüzyıl boyunca Yemen, Makedonya ve Ege bölgeleri sürekli isyanlar içinde. Bu, sadece Ticaret güvencesizliği, pahalı laştırıcılığı mı demek? Âyan-Eşraf-Derebeyi etkinliklerinin, merkezî yönetimi tehdit etmesi demek değil mi? Demek, Karayolu ve Telgraf yanında Demiryolları, Osmanlı egemenliğinin dış borç dayanağı kadar önemli ve öncelikli bir silâhdır.

Demiryolu, yapımı ile de öğretici: İngiliz, Fransız ve Alman emperyalizmlerinin mülkiyetinde, tarım ve maden ayrıcalıkları, pahalılıkları vb. yanında ulusal çıkarlara-gereksinimlere bağlanıp yararlandırıcı olmayışı ile ve Anadolu insanını, yapımında zorla çalıştırması (21) ile de.

Osmanlı Anadolu'yu demir ağlarla da örememişti. AĞAÇ DALLARI biçimli demiryolu yapımcılığı yüzünden "Kayseri-Sivas, Trabzon ve Erzurum ve Diyarbakir muntıkaları her türlü vesaiti nakliyeden mahrum kalmıştı." (22) O yüzden, demiryollarını millîleştirmekle yetinmeyen, devletçi, KİT geleneği kuran Kemalist yönetim, Osmanlı'nın işler halde bile devr edemediği demiryollarını, iç pazar ve iç güvenlik (Kürt İsyanları'nı anımsayınız) "gereklerine uydurmayı" başarmıştı! Demir ağlarla, güzergâh saptar ken emperyalizmin çıkarını öne almayan, gelirlerini "Osmanlı IMF'si" olan Düyun-u Umumiye'ye peşkeş çekmeyen ulusalcılığı ile, anayurdu dört baştan örmeye girişti.

Şimdi, türkülerin marşlaşmasında, yukardan, devlet güdümünden gelen etkileri de atlamamak gerekiyor. Kemalizm'in, tüm burjuvalar gibi, kendi ulusal-sınıf körlüğü, türkülerin gerçeği söylemesinde, gölgeler-marşlaş-tırmalar yaratıyor. Biraz ayrıntı vereyim.

"Yollarımız ve raylarımız az olduğu için vatani daha iyi müdafaa ettiğimizi düşünenler çok olmuştur. Biz, Türk demiryolu türk toprağının herhangi bir köşesine vardığı zaman bir gün düşmanın bize ne kadar çabuk

(18) Atılâ Türk, Aydınlık Fevkalâde Gençlik Nüshası, Ankara, 1976, s.83-84 Odak Yavınları.

(19) George Kappel, Narrative of a Journey Across the Balkan, by the two Passes of Selimno and Pravandi; also of a Visit to Azami and other newly discovered Ruins in Asia Minor, in the Years 1829-1830, London, 1831, s.124-125.

(20) Çağatay Uluçay, Atçalı Kel Mehmet, İstanbul, 1968, s.18.

(21) İbrahim Hakkı, Hukuk-u İdare, İstanbul, cild-i sanî, 1309/1894, 86-92 İsmail Hakkı, Hukuk-u İdare, Dersaadet, 1328/1912, s.248 vd.

(22) Mehmet Zeki, Teracimi Ahval Ansiklopedisi, Encyclopedie Biographique. İstanbul, 1929, "Mukaddeme", s.XC. (Bu, ilk "Kim Kimdir" Nikolai çalışmanın, iki dilde (Türkçe-Fransızca) olan ikinci cildir.)

vekolay geleceğini değil, bizim düşmana ne kadar çabuk

ve kolay gideceğimizi hesap ederiz."⁽²³⁾ M. Kemal, F.R. Atay'ın ağzından: keleminden kimlere çatıyordu dersiniz? Hocam Mete Tunçay, anılarına dayanarak anlatıyor: "Evet, değişmez genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmağın düşüncesine göre Türkiye'de öyle çok fazla yol olmamalı, düşmanlar trene biner, kolaylıkla içeri girer, yol olmazsa zor gelirler diye Antalya'ya demiryolu'nun bu nedenle yaptırılmadığını iddia ederler. Dedikodu çok tabii. Bilmen, Bizim bahriye üssü Gölcük'tü. Onu da Çakmak istemiş, derler. Yalova'nın İstanbul'a bağlanmasında da, Müşir'in elinden Yalova'yı kurtarmak için Atatürk ısrar etmiş. Yoksa hiç bir sebep yok|Yalova'nın İstanbul'un bir ilçesi olması için. Hani onun Bursa'ya ya hut Kocaeli'ne bağlanması gerekirken Atatürk, orada rahat etmek için, Müşir'in elinden Yalova'yı kurtarılmış bölge haline getirmiş."⁽²⁴⁾

Osmanlı'da demiryolu yapımı, kapitalizmin gelişimi, emperyalist yapılaşma alt yapı gelişimleri olarak da ele alınsa, ordu-savaş gelişmelerinin, pasaların ön yarı:bönyargılarının da bu yolda ne etkinlikler gösterdiğinin tanıklarından oluyor. Osmanlı Ağaç Dalları biçiminde demiryolları systemsizliği gerçekleştirmeye girişirken bir yanda Avrupa kapitalizmlerinin tekellerine bağlanıyor, bir yandan da isyanları-ayrılıkçı hareketleri bastırabilmek, Osmanlılığı ve Osmanlı Egemenliğini-Düzeni'ni koruyabilmek için silâhlı güçlerini, Osmanlı ordusunu hızla aktarabilmenin olanaklarını yaratmak istiyordu. Ağaç dalları biçiminde demiryolu yapı gerçekleştirimlerinin seçilişi:dayatılışı, demiryolunun geçtiği yeri-bölgeyi ülke iç pazarı'na bağlayacağı yerde Dış'a bağlayan emperyalizmlerle bütünleşmeyi, bağımlılaşmayı, yarı sömürgeleşmeyi peçinlemenin araçları demiryollarını döşemâş olmalı.

"Son Avusturya-Osmanlı savaşında malî, iktisadî, ve politik çöküntüye varıldığında düzen ve rejim ile Demiryollarının bağı görüldü. Malî iflasa ve Abdülhamid istibdadına yardımcı olacak paranın sağlanması için de Demiryolları uygun bir araç olacaktı. Osmanlı Birliği'ni korumak için demiryolu, Saray'ın askerî güçlerinin hareketini hızlandırıp etkinliğini arttıracaktı ama kendi gücüyle de demiryolu inşa edemeyeceği açıktı. Abdülhamid, şimdi, İngiliz-Fransız veya Rusya'nın ülkedeki etkinliğini arttıracak demiryolu yaptırılmasını nasıl gerçekleştirecek, kime

(23) Falih Rifki (Atay), Moskova-Roma, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932, s.4

(24) Mete Tunçay, "Toktamış Ateş ile İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nde Söyleşi", İktisat Dergisi, İstanbul, 1989, sayı 291, s.37-38.

güvenecekti?1880'lerde Deutsche Bank müdürü Alfred Kaula (Stuttgart'lı) Almanya'nın Osmanlı Aşyası'nda gözleri olmadığına Saray'ı ikna etti." (25)

Birinci Cumhuriyet'te, Ulusal Kurtuluşçuluk demiryollarının ağ biçim li demiryolu sistemi'ne geçildi. Demiryollarla ördük anayurdu.

TÜRKÜLERİ SINAMAK

"Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan" ayırımında, türkülerin marşlaşmalarında devlet güdümünden gelen olumsuzluklara değindim: tür-
külerin yalan söylemezliğine, öyle her/zaman değişmez-geçerli yasallık olarak yaklaşmamak gerekiyordu.

Demiryolu, bir bütünlük içinde, Karayolu ve Telgraf ile ele alınmalı. Bu sac ayağı, sınıfsal egemenliğin dayanağı da olsa, modern işgücü- modern teknik uygulayımı-kullanımı olarak, Marx tarafından, bu ulaşım ve haberleşme araçlarındaki gelişmelerin, üretici güçlerin gelişimi sayıldı-đına da dağındım yukarıda. Böylece, türkülerin, sınanmış gerçekleri yı-
şinsallastırsalar da, sınanmaları gerektiğine işaret etmeye çalıştım. Şimdi de türkülerin sınanmasına sıra geldi.

Türküleri sinamak için ille de, inanç-din-ideoloji ve savaş-sarhad-seferberlik boylarında, işgal altındaki ülkeler-işgalci ülkeler halkla-
rının yüzyıllar öncesinden beri söyleyegeldikleri türkülere dönmek ge-
rekmiyor. Tarihin kimi momentlerindeki kimi tarihsel-sınıfsal körlük örnekleri türkülerden seçkilere, hele ulusal sınırlarda örneklere dal-
mayalım. Türkülerin o boyutlardaki söylemlerinden ne yeni, ne engin tadlar çıkarmak, dersler almak olanaklı olsa da.

Önümüzde, daha doğrusu gerimizde, marşlaşmış bir türkü var: "Demir ağlarla...". Gerimizde, daha doğrusu önümüzde de, sloganlaşmış bir tür-
kü: "Yeni Düşünce", "Bilinç Devrimi", "Yukarıdan Reform", "Kansız-silâh-
sız İhtilâl"... İşte türkülerini sinamanın çerçevesi bu olsun.

SSCB'ndeki genç gelişimlerin, Perestroyka ve Glasnost deneyimlerinin ilk dile getiricileri, başlatıcıları ve taraftarlarının, dayancalarının sovyet sanatçıları-yazarları olduğu için, "bilinç devrimi türküsü"nden bir aydın türkü'den söz etmek yanlış olmayabilir.

Birinci Ulusal Kurtuluş Savaşı, yeni ileri demokrasi savaşımızın öncülü, Birinci Cumhuriyet'i anlatıyor: Leninizm'le kardeşleşmiş Kemalizm'in fethidir. İkinci Cumhuriyet, birincisi gibi, genç subay hareketi olarak tarihe geçti. Stalinizm işgali'nin açtığı uçurumu "iki adımda atlamak" komşu deneyiminin ortasına denk düştü. Yurdu demir ağlarla örmenin hızı kesildi: Pasacıl-muhtıracıl İki Buçukuncu Cumhuriyet (1971 12 Mart), sonra Üçüncü "Cumhuriyet" indi. 12 Eylül 1980. Dünyanın demokrasiyle veniden örülmesi yılları başlayacaktı, '80'li yıllarda. İşte türkülerini sınamak kasmağının kanaviçesi de bu olacak.

Kemalizm'in anayurdu demir ağlarla dört baştan örüşü, marşlaşmış bir türküdür. Birinci Cumhuriyet Türkiye'sinde bu marşlaşmış türküyü, Birinci Ulusal Kurtuluş Savaşı türküsü'nün seferberlikleşmesi örneğini, Sovyetlerdeki son gelişmelerde sürdürülmüş: Ulaşım/araçlarının gelişiminin, üretici güçlerin gelişmesi olduğu Marxçı tezi, Sovyetler'de nasıl uygulanmıştı? Nasıl uygulanacak? Türkülerini sınamaktan murad bu.

Bu noktada, SSCB ve sosyalist ülkeler üzerinde, kapitalist-emperyalist ülkeler üzerinde yapıldığı gibi bir kıyamet tellallığı'na yazımda yer olmadığının altını çizmem^{mi} gerekiyor? Ne söylediğini bilen, bildiği kadar konuşanın, bildiğinden fazlasını söylemeyen, yalancı olmayanın, teslim ettiği bir gerçeği burada bir kez daha yineliyim: Bilimsel temel araştırmalar alanında Sovyetler Birliği, USA'dan da, Japonya'dan da geri değildir. Sözelimi Sovyet Matematikçileri, günümüz dünyasının en seçkin matematikçileri arasındadır. Yine de bu, gerçeğin sadece bir yanını veriyor. Öte yandan Vladimir Gureviç, 20 Ocak 1985 günü, Moskova Radyosu'nda, Sovyetler Birliği'nin, Severodvisnk'de, dünyanın en büyük "hesap makinası"nın yapılması planlandı diyor. Ne ki, PLAN ile dizi üretim (yani genel kullanım)-geliştirme-araştırma arasındaki uçurum gerçekliği böylesi açıklamaların ayağını yerden kesiveriyor. Kesin, güvenilir, sağlam, doğru açıklamalar değil böylesi açıklamalar. (26)

(26) Bkz.: Tatjana Saslawskaja, Wirtschaft und Sozialpolitik in der UdSSR, Wien, Orac Verlag, 1989./ A.Aganbegjan, Perestroika, le double défi soviétique, Paris, 1987./ A.Bergson ve H.S.Levine (eds), The Soviet Economy Towards the Year 2000, London, 1983.

Sovvetler Birliği'nde üretici güçlerin gelişmesi göstergelerinden biri olarak, Marx-Çağı ulaşım haberleşme araçları gelişmelerine eklemeler yapmak gerekiyor: Lenin (ve Stalin) sonrası çağda, hele günümüzde, 'bilimsel teknolojik devrim'in anılan alandaki gelişmeler, eklemenin, "Kompüter" örnek olayı olacağını gösteriyor.

SSCB'nde, on yıllardır, ulaşım ve haberleşme alanlarına son derece düşük-yetersiz yatırımlar yapıldığını saptayabiliyoruz. Hammadde çıkarımında düzensizlik-kararsızlık derinleşirken, üretim-dağıtım ve taşıma ilişkilerinin arap saçına döndüğünü de artık kimse saklayamıyor. (26-a)

Davanıklı tüketim araçları içinde hem olağanüstü gelişmeler, hem de olağanüstü tıkanıklıklar iç içe. Örnek olayımızın içinde yer alabilecek kalemlerden renkli televizyon ve ses alma(teyb) gereçlerinin 1970-1987 arasındaki miktarlarını (milyon adet) karşılaştıralım: (27)

	1970	1975	1980	1985	1987
Renkli televizyon	yok	0.6	2.3	4.0	4.6
Teyb	1.2	2.5	3.0	4.7	5.0

'Komputer' üretim, kullanıma, idhatat verilerini içeren sayılar bu karşılaştırmada yer almıyor. SSCB'nde computer, yok gibi. Okullarda, devlet daireleri (yönetim) ve işletmelerde yeni yeni var olmaya başlayan bilgisayarlar, "üçüncü kuşak"tan. Batı'da bu eskimiş kuşak bilgisayarları kullanmamış-sahip olmamış çocuklara gülünüyor. Bu abartmalı karşılaştırma bir gerçekliğe büyüteç tutuyor. Yuvarlak yüzde ile, USA ve Japonya'da, 500 ve fazla işçi çalıştıran büyük işyerlerinin hemen hemen tümünde (%100) bilgisayar, kullanıma girmişken; SSCB'nde bu oran: %35 'i aşmış değil. "Software" üretimi planlarında (1981-1985) 2.5-3 milyar Ruble harcama öngörülmüşken, gerçekleşme bunun %1'ne bile ulaşmamış. Sovyetler Birliği'nde günlük bilgisayar kullanım kapasitesi (plan

(26-a) Ekonomika/ Statistika/ Gosplanisdat/ Sozialistiçeskaya İndüstriya/Voprosi İstorii... vb. sovyet yıllık-gazete-dergi... süreli yayınları. Avrıca: Roger A. Clarke, Soviet Economic Facts 1917-1970, London, Basingstoke, 1972./D.A.Dyker, The Process of Investment in the Soviet Union, Cambridge Uni. Press, 1983./G.M.Manso, "Panorama general de la economica soviética 1965-1985", in: ICE, July 1987.

(27) Enrique Palazuelo Manso, in: ICE (9), Januar 1989.

da %15-20 öngörülmüşken) yüzde 12'de kalmış. Bilgisayar açığı, idhalat ile kapatılmaya çalışılıyor: SSCB, USA ve İngiliz yapımcılarından (Apple-Macintosh ve IBM-AT) çok sayıda "PîSî" ler (PC) sipariş etmiş. Bu sektörde USA'dan 15-20, Japonya ve İngiltere'den 5-10 yıl geri. Bilgisayarların SSCB'nde genel kullanım düzeyi ise yürekler acısı. (28) Bu sonuca ne geçici, ne/rastlantısal demek olası.

Bilgisim teknolojisine "işsizlik yaratacak" tek yanlılığı ile yaklaşan bürokrat-soyialistlerle, Birinci Cumhuriyetimizin "yollarımız ve raylarımız az olsun ki vatan savunması daha iyi olsun" düşüncesi ^{dayatmalı} kimi düşünceler ve davranışlarımız arasındaki/parallelliklerinde demokrasi boyutunu unutmak tehlikeli sonuçlara varıyor. Bu ne demek? Komputer kullanabilmek, üretebilmek-yararlanabilmek ne demek? Bunların demokrasiyle ilişkisi ne? Tüm bu soruların "yeni türkü" ile ilişkisi? Bir "saçma"lık var. Ama kimde? Nerede? Bilim ve emekçisi, dogma ve politikasına kör-hizmetçi mi kalacak? Kisi/kurum olarak bilgin/bilim bağımsızlığı, yaratıcılığı, cesareti nasıl sağlanacak? Otosansür mekanizmaları ne ola?

Sovyetler Birliği'nde iletişim sisteminin yetersiz-eski alt yapısıyla, teknikerlerinin nicelik ve nitelikce yetersizliğiyle, üretim-finans (bütçe, vergi, harcama) alanlarında inforatik'ten yararlanma yeteneksizlikleriyle, avrıcılıklarının endişesindeki "sivil-askercil Paşa"larla, "software sipesiyalistleri"nin yetersizlik ve yeteneksizlikleriyle, kullanılan yürekler acısı durumdan hemen çıkılamayacağı da ortada. Sorun sırf ve yalnız teknik tabiatlı olsa, orta vadede çözmek olası olabilecekti. Ama sorun, temelde, sosyal-ekonomik ve sosyal-politik tabiatlı. Çözümlerinde de nedenlerine "uygun" yöntemler gerekiyor.

Komputer'den yararlanmak şu demek: İktisat, işyeri, üretim ve bürokrasi-politika-yönetim alanlarında İNFORMASYONUN SAYDAMLAŞMASI ve ÖZGÜRCE YAYGINLAŞMASI! Komputerden yararlanmak; okullarda, işyerlerinde, üniversitelerdeki PC'lerin baskı makinalarına bağlanabilmesi demek. Sansürün (Samizdat) yıkılması demek. Temel hak ve özgürlüklerin kullanılabilir olması demek. Düşünce-basın yayın özgürlüğünün hayata geçmesi demek

(28) Bak.: Jahresbücher der RGW-Länder (1970-1988). /Novosibirsk ve Ost-europa süreli yayınları. /H. Gicquian, "Evaluation du nouveau technologique de l'URRS", in: Le Courrier des pays et l'est, 1988-September. /A. Kahan-Ruble (ed), Industrial Labor in the USSR, New York, 1979. /

Bilisel teknolojik devrim'in kışkırttığı "yukardan reform"lar adlı girişim ve deneyim elişimlerinin, demokratikleşmede-yeriden yapılanma da komputer'in özgürce ve yaygınca kullanımı hayata geçirebilecek mi? Bu nasıl, ne oranda başarılabilir?

En yeni türkü budur.

"TÜRKÜLER OYUNLARIN AYAKLARI, BELLERİ, OMUZLARIDIR"

Nâzım Hikmet, "Türküler, (halk danslarının) oyunların ayakları, belleri, omuzlarıdır" diyor. Nasıl Anadolu türküleri kulağa değer değermez, sesinin güzel olup olmadığına aldırmaz-bakmaz, zorla türkü söyler adama. Halaya alkışla tempo tutmakla katılmakla yetinemezsiniz. Siz hiç Lâz'ın halay seyr ettiğini gördünüz mü? Ayaklara, belleri, omuzlarıyla katılır. Lâz olmaya gerek yoktur: kıpır kıpır katılırsınız, cümbür cemaat. Kendi omuzunda çekiyormuşsun gibi olursun halay dizilerini. Gümbür gümbür halk dansları iç sıkıntısını giderir. Kimi zaman bir emanet gibi, kimileyin bir özgürlük kavgası meş'alesi gibi tutulur Çayda Çıra dansının muamları: söneverecek diye nefesini tutarsın.

İsyan gibi cesurdur dans ederken halkım. Alır gökyüzünü alnına, arkasına, nöbet tutar gibi, yaslanıp dağlara, Kavgacı, umutlu, gururlu, alaycı, kurnaz duruşludur. Zeybeklerin kıvrılıp bükülen kaftanlarında, gök çiçeklerin, gevenlerin, bıyım otlarının, tütünün, üzümün, kekiklerin-keklik renkleri, seker, elle tululacak gibidir. Hayran bir çocuk sevinçle seyretmekte yetinemezsin, izlemekle. Türkü ile, saz ile, davul ile alfabetik emekçiler, türkü-dans-siyaset kolektiflerine katılırlar. Omuz omuza. Türkü korolarının yoldaşı, omuz omuza oynanan halk dansları kolektifidir. Paylaşılacak acılarımız kadar çoktur türkü söyleyen, dans eden. Sevinçli bir devrim türküsüdür halk dansları-türküleri.

Mapusta da halk dansları, seyirlik olarak algılanmaz. İster dağa kademden kaldırmaktan, ister ayıncılıktan, silâh yakalatmaktan daha düşmüş olsun, mapus, cümbür cemaat katılır oyuna, türkülere. Bir de siyasîler avluya çıktı mı...

İçerde de dışarda da, paylaşılacak acılarımız kadar çokuz demektir, türküdür, horandır. Yapıya konmayacak taşı nideyimdir, türküdür, oyundur Bir sapan taşı gibi fırlatıp görüşmeci sevincini, türküye-dansa durulur Suya düşmüş ışık dalgası olunur. Bir dağılıp toplanırlar. Bir toplanıp dağılırlar. Yiğitçe koşarken kapana tutulmuş gibi sekişlerle. Kapaklanışlarla. Issıda: sıcakta buz-billûr suları kanırır gibi. Soğuk bir su gibi bîfavdınlık günlere hasretleriyle. Ağıtlar Uzun Havaya ulanır. Kerem'leri Hoyrat'lar, Maya'lar izler. Barak'ları, Kesik'ler: kavgada vurulmanın acı duymadığını anlatır. Omuz omuza. Ele ele. Yürük yüreğe. Nefes nefese Ses sese. Alkış alkışa. Göz göze. Diz dize: üretilir halk dansları. Kollektif çabaya ısındırır. Kömür. Kara. Tuz. Acı. Hayat. Seni. Seviyorum.

Fabrika çarklarının çelik soğuğu, güneş sıcağı türküler, halk danslarının köylülükleriyle de birleşir bir gün. Halk türküleri işçi türkülerine nasıl ulaşmışsa. Semah sloganları'nda nasıl dans ve ideoloji birleşmiştir. Öyle. Kahraman bir türküydü ömrü Zeybeklerin. Oyunları?

Türküler nasıl acılardan, sevinçlerden, kavgalardan süzülür. Oyunlar da Ayağa kalkmalar. Sürçmeler. Kızanların, balım kızların bel burkuşlarında. Balık yada kuş kanadı çirpinişli omuzlarda sarsmaklar. Sarsılışlar. Kerme ler. Sarkmaklar. Burkmak, bertmek, berkmek, çirpmak, dürtmek, kalkmak, kertmek kırmak, kırpmak, tartmak, sarsmak, sarkmak, serpmek, sürçmek, sürtmek, yırtmak gibi, tek heceli, dört harfli eylemlerin, yoğun-özgün-çığaltıcı anlam ve barındırdığı hareket: eylem yükü, türkülerimizin ve danslarımızın izdüşümü değiller mi? Türkü dağdan gelir, morduman, pamuk kar. Kafkaslar dan. Bitlisten. Yere iner, kalaylı taslara kar soğuğu billûr olur mu olur. Silifkeden düğünden gelir. Sıngır mıngır. Deniz çalkantılı. Kekik kokulu. Balaban bakışlı. Mandilli mi olur? Olur. Artvin'den gelir. Coşkun Çoruh'lu. Deli Horon, deli gönül uslandırır. Bayburtan mı? Bayburttan. Sarı kız, yatalağı, salar koşuya. Sıksaray sarhoşları gelir çığlık çığığa. Orakla. Sabanla. Üsküp'ten hasattan gelir. Zonguldakta zonglar da. Kütahya'da küt küt kütürder. Çekiciyle. Topuzuyla. Mahveden gelir: mırıl mırıl. Elazığlı davul zurna düğündür, dernektir. Harmanide nar çiçeği yanar. Mavzerlerde menevişler mavi mavi üşüşür. Antep'ten gelir leylim leylim. Yumuşak. Kadifeden. Bingöl Kartalı'nda göge çıkar. Ay nakışlar, yıldız dokur. Mitidgen gelir gürül gürül. Omuz omuza. Grevden gelir yiğit yiğit. Bağlamının bozuğuna komşum Yunan Buziki mi diyor. Ne güze zel. Kolca Kopuz'uma Fransız "Kolaşon" mu diyor. Desin. Venedikli dostum da "kolaçyo" desin. Aman. Rum'un Horus'unu, Latin'in Horae'sini, Romen'in Hora'sını almamış mıyım? Almışım. Halk danslarının adları, saydamdır: her özelliğini sunuverir. Kemer olur da yar beline sarılmaz mı? Guledir. Keriboz'dur. Haval, Havar'dır da Kımlıl le kımılo'dur. Efe nasıl oyuna başlamadan söyle bir dolanır. Bağlamacı da Saz'a girişte dolanır: "Gezinme" dir. Müzikle dans nasıl iç içedir. Durgun su gibi, yumacık, sâkin, ateş taklidli. alev: havlar; eğiliş-bükülüşleriyle Çayda Çıra, Harput'un kına-sını yakmıştır. Türküdür. Yakılır. Dilli düdük, kavaldır işte.

Allı turna olur. / Şeker söyler. Kaymak söyler. Bal söyler. Söyler türkü. Deniz dalgasız olmaz. Güzel sevdasız. Oyun türküsüz olmaz. Kağ mandan nar gelir. Erzurumdan Bar gelir. Karanfil deste gider. Kokusu do sta gider. Havada kar sesi varsa Elbistan'dan gelir: başında mor fesi, le-le çoban. Garip oğlan. Siirt etrafı tepe. Kar yağar sere serpe. Diyarıbekir'den gelir: loo lo. Sıksaray, ses Doney'dir Artvin'den. Sivaslıdır. Karanfiledir. Tarçındır. Telli turna, düzüm düzümdür. Feriktir. Sen terlersin o siler. Al kirazın dalındadır. Umudunu üzer, geçersin. Yanlama Halayı bekler seni. Diley diley. Antep'te erikler dallarını eğer. Çepilli. Edikli. Leylim leylim. Delilo. Kalkıma'ya durmuş gerdanı gül dizili. Ankara'nın bacıları. Harmandalı'nda kiraz bozar. Köylüdür: elleri yukarıdadır. Şaman'ın gök Tanrısı'na yakarır. Rahmet diler. Bereket. Karadeniz kıyısında balık'tır taklid edilen. Hamsi'dir. (29) Şalvarları Zıgva'dır, Hılaliye'dir. Denizci horonlarıdır teptikleri. Nerede oyuna dursan, çevre ovanın-dağın renklerini derler; cepkenine, yeleşine, gömleşine-şalvarına nakışlarsın. Her nereye gidersen sevda gelir senile: türkü türkü, yun oyun.

Son sözü ben söylemiş olmak istemiyorum: "Memâlik-i Osmanîye'de Raks ve Muhtelif Tarzları" katkısıyla sözü Rıza Tevfik'e bırakıyorum.

"Memleketimizde Hora biçiminde icra edilen oyunlar, genel olarak Rum lara ve yer dolayısıyla da Adalar ve kıyılara bağlılık gösterir... Adaların ve kıyı Rumlarının Hora oyunları ile Bulgar köylerinde seyrettiklerimiz yada Toska Arnavutlarının oynadığı Horalarda tempoca, ayak hareketlerinin sayısınca, epeyce bir ayrılık vardır. Hatta çalgıları da bu ayrılığı sezdirir. Türklerin adalılar gibi cakalı hora oynamadıklarını gördüğüm gibi, Adalıların ve başka Rumların da Zeybek havası oynadıkları zaman bizimkilerin aldığı kabadayı tavrı takınıp o gurur ve özel cidiyeti ile ağır ağır oynadıklarını... iyice gördüm ve anladım... Rumların Laterna ile oynadıkları-güyâ alaturka-oyunlardan "Susta" ve "Karşılaşma" gibi kıvrak ve titiz oyunlar, bizim Zeybek havalalarının bozuk düzen taklidinden doğmuş bir yeni biçim oyun olmaktan başka bir şey değildir. Zeybek havalaları piyano, latarna yada incesaz ile oynanır oyunlardan değildir... ve salonlara karşılık harman yeri kadar geniş ve açık yer ister... Biçim olarak tümünden erkekçe bir oyun olduğu cihetle de titrek hareketler, ince ve minimini duruşlar ve kırılıp, dökülmeler en çok "merdut" ve hatta ağıp ve müstehcen sayılır..." (30)

Elbet itiraz edeceksiniz. Rıza Tevfik'in, Y.A. sayfalarında bir incelemede "son söz" söyleme yetkisi de hakkı da yok. Elbet, "ben artık türkü dinlemek değil, türkü söylemek istiyorum" diyen okuyucular olacak son sözü. Hem, türkülerin en güzeli henüz söylenmedi ki.

(29) Hammamîzâde İhsan, Hamsinâme, İstanbul, 1928, s.64. Evliya Çelebi Sevahatnamesi, müellifi: Evliya Çelebi Mehmed Zillî İbn Derviş, 2.cild, Tab'ı: Ahmed Cevdet (Paşa), Maarif Nezâretinin ruhsatıyla ilk tab'ı: Dersaadet, İdam Matbaası, 1314, s.92

(30) Rıza Tevfik, "Memâlik-i Osmâniyede Raks ve Muhtelif Tarzları", Nevsâl-ı Âfivet-Salname-i Tıbbî, yayınlayan: Besim Ömer (Paşa), Dersaadet, 1316/1900, s.405 vd. Anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak için/sözcüklerini yeniledim.-A.T.